

VIII

Ішли роки за роками. Минуло їх аж п'ять, а на щастя сиротам і не заснітилось. Правда, не бідніли вони: мали й хліба шматок, і голі не ходили, ні босі, — все мали, як ведеться; та талан не в їжі, не в грошах, не в одежі, — в сім'ї не було супокою. Ще батько на столі лежав, як Мася почала верховодити, і насамперед загадала «жалобу» шити.

У наших русинів в тій стороні ось яка жалоба: по жінці та по дитині чоловік без шапки ходить скільки день; дівчата на знак жалоби не заплітають кіс, а тільки зв'язують волосся ззаду, щоб в очі не падало; хлопці й дівчата, там скільки треба, не співають, і не танцюють. Мася ж прийняла жалобу католицьку: казала пошити чорну сукню, обшила її білою стьожкою з-на цаль ширини. Це була перва додільна одежина в Масі. І хто примічав, приказували, що вона не матиме талану з свого дівування. Сестрам Мася також жалобу посправляла; навіть Антосьові понашивала стьожечки по сюртуці.

— Що б оце вигадувати, — почала мати, — то воліла дати б ті гроші на молитви.

— Ет! що ви знаєте! — гримнула Мася, — ось ідіть там до печі!

— Що це ти, доню? то так до матері?

— А хіба ви себе не пізнаєте? Коли ви моя мати, то я так до матері.

— Опам'ятайся! Що тобі таке? — казала мати. — Чи ти сповна розуму?

— Коли б ще й у вас такий був, — відказала доня, — то чого б ви хотіли! А коли не знаєте світові ладу, то не мішайтеся.

— Бог з тобою, доню! нічого я тобі не скажу більше.

— І добре зробите!

З тим і розійшлися. Мася зробила по-своєму. З того часу і пішла своїм богом коло всього. Все з панамі та з панамі водилася; все їздила по костьолах та по кляшторах; до своєї ж церкви і носа не показувала — хіба на різдво та на Великдень, і то з польською книжкою в руках, і не молитись, а показатись. Вбиралась, як павич; останню краплю крові, як то кажуть, тягла з матері та все садила на крами. Що було б на чотирьох, то на одну йшло. І ходила, погойдуючись, та підківками поцокуючи. А ніколи і за холодну воду не бралась. З матері останні поти ллються, а доня каже:

— На те ви — попада.

— Чим-то ти будеш, що смієшся з попаді?

— Волію бути шинкаркою, а попадаю нізащо.

— Ей, доню! будеш плакати на свій дурний розум!

— Аби ви не плакали, а за мене не журіться! Як ви не бачили більш печі та коцюби, то думаєте, що тільки й світа, що в вікні! Я вже виросла з цих.

— Дай тобі, боже, щоб ти добра дійшла.

— О! яка ж богомільна! — подумала Мася. А мати пішла, згадуючи свого татуня, як то покійні розказували, що як зближиться анцихрист, то встане мати на дочку, а дочка на матір свою.

— Оце ж, — каже, — і моя доня так. Верховодила Мася над матір'ю, та й сестрам доставалось: вони були їй за найминок, всюди ними попихалась; а сама, як пані, тільки погукує: «а це подай, а те принеси, а те зроби, а туди піди». — Чому ж сама не піде? — не смій й рот роззявити: так зразу й зацабанить, або ще й поб'є, добре, аби лиш подужала.

Кому-кому, а Теклі доставалось. Та й піде плачучи: «мамуню, — скаржиться, — а Мася б'ється!» — То мати й прийде: — «чого ти, дочко, б'єшся? тільки й чуєш, що скарги на тебе».

— Нехай свиня знає своє стійло, — відкаже Мася.

— Що ж ти таке? Чи ти в мене не така дочка?

— Ні, не така, — каже Мася.

— Ей, доню! ну-ну! догуляєшся ти з своїм розумом!

І піде. А Мася дума: «чого б точитись оцій попаді? Отам корпалася б, коли має в чім. Так ніт же! Всюди їй треба! То-то вилаю колись, аж чорти сміятимуться». — Вона все по-польськи балакала.

Не можна сказати, щоб вона й зла була. Ніт, тільки така горда та пишна, і себе так високо ставила, що всі проти неї, як горошина проти скали якої. Тим вона й верховодила, тим і не слухала нікого, що себе мала за найрозумнішу. Одна тільки Печержииська де в чім була розумніша за Масю, та й то, як роздумається, то й вона ні-по-чому: — «дурна, — каже, — і Печержинська! й усі дурні! Ось воно як повинно бути, а не он як!»

І губу Мася мала виправлену! Що які вже витресовані оті скарбові підпанки, що якби не вмів брехати, та ще й гладко, то не мав би й рубця на плечах, не то сорочки, — й тих Мася в шуршу заганяла: не смій і рот роззявити, бо напечеш раків на день і три ночі.

Справна була! ніхто з нею не справлявся — та й не думав, бо не почувався в силі. Чи осміять кого, чи розказати що — тільки подай, то всі аж за боки беруться. Й загорділа вона; не знала небога, що не туди до щастя дорога, куди люди справляють, а куди доля поведе.

Раз сиділа Мася у себе в хаті, сама втішалась і других потішала; два паничі цілували її в руки. третій, як цуцик, служив перед нею. А була половина курсу і саме жнива.

Може кому невідомо, що то половина курсу? Ось що: в духовних школах в кожному класі треба сидіти два роки, то як рік пройшов уже, а ще рік остався — то й вийде, що була половина курсу. Богослови, значить, ще мали рік вчитись, нім матимуть право на попів святитись. Богослови опівкурса, хто заможнішого батька син, вже їздять, чи не натрапить де на суджену.

А був поблизу від Солодьків панотець Собальський, і мав сина Івана в богословії. То цей і шатнув по селах, і заїхав до Люборацьких. Сказано, семінариста: ані сісти не вміє, ні вклонитись, ні слова до ладу сказати, — нічого: все вимучать, все видушать. Як побачить панянку, то аж острах його візьме, — і сказав би, і боїться; приступив би, і не сміє. Поїхать такому між дівчата, то рівно з головою. І Собальщенко не поїхав би, та його батько був скількись літ благочинником, то всі сусідські панотці були йому знайомі, а в Люборацьких він таки не раз був, — ще за життя покійного о. Гервасія. От і приїхав пан богослов. Добре йому знайомі були ці пороги, та переступав він їх ще «пімперлям», а тепер — Іван уже, як думав він, голова на всю околицю, чоловік на всю губу, молодець, хоч куди; де ж пак — богослов! а богослов... буде й того, що вже богослов, та й годі! З-за такого сина і матері честь: «богослова родшую» як не поважати? Ото ж виходить він до хати, шарнув ногою, як умів, і щиро поцілував панну Марію в руку, бо аж ляснуло. Тоді обернувся до паничів і рекомендується що так і так: ученик богословії — просю любить і жалувать — Іван Іоаннович Собальський.

— Ученик богословії! — підхопив один панич, — га! ученик богословії! дуже раді-сьмо! — А другий: — просимо сідати! просимо! будьте ласкаві! ге!.. Та й до третього: — проси, хай садовляться! — Кинувсь і третій: — та сідайте, будьте ласкаві! ошасливте нашу компанію, — просить.

І щоб вам котрий вусом моргнув, абощо, мовби й насправжки вони так раді, що уздріли богослова.

А Собальський ходить по хаті, відкашлюється; викашлявся і сів — та де ж? коло самісінького порога — і почав придивлятись на образи, хоч бачив їх і придивлявся не десять і не двадцять раз, а пиши — сто або й більше.

Всі мовчали, дивились, мовби ждуть якого змилування божого. От богослов й почав:

— А у вас чудо — не образи, панно Маріє!

— *Niczego sobie*, — відказала Мася.

А паничі і собі кинулись дивитись на образи, і один одного торкають: — бач, кажуть, бач! ге!

що то богослов! зараз і завважав! не ми, сліпота! — І на богослова повитріщали очі, що то він ще скаже. От він й почав:

— Я нігде такої живописі не бачив.

— А ти бачив? — спитав один панич у другого.

— Ніт, — каже цей, — не бачив.

— А ти? — питають третього.

— І я ніт, — каже той.

— Бач! а нам й в голову це не приходило! — заговорив первий, — що то богослов!

Мася нічого не відповіла на слова пана богослова. Він і пішов далі, таки довгенько помовчавши:

— А це, панно Маріє, богородиця, — показав, — точка в точку ваш портрет!

— Еге ж! — озвались паничі. — Що то окої богословське око, та й годі!

Мася мовчала, тільки дивилась. А богослов підійшов до того образу, подививсь та й каже:

— Позвольте свічкою присвітить! — І простяг руку до свічки. Та якийсь панич вже й присвічував. І всі очі повитріщали. Дивились всі, тільки Мася ніт; довго дивились мовчки, аж один з них каже: — «красавиця!»

— Совершенная красавиця, — озавсь богослов.

— Бач, — почали паничі проміж себе, — красавиця! га! бач! що то богослов, а ми й не завважали.

Богослов відступивсь, і свічку на столі поставили, та не сідали, бо Іван Іоаннович стояв; далі він сів, і всі сіли. Себто так шанують його, що як він не сіда, то ніхто не сміє.

То Іван Іоаннович задумав комплімент сказати панянці і так прибрався. Возвеличивши панянку тим, що вона походить на богородицю, він богородицю назвав красавицею, тоді каже.

— Єй-ей! от як дивлюсь на вас, панно Маріє, то наче на той образ; а як на образ дивлюсь, то наче на вас — їй-богу!.. Точка в точку! — І осміхнувся, та й почав відкашлюватись і люльку набивати.

А паничі кажуть: — І ми так: як дивимось на панну Марію, то наче бачим богородицю... ей... ей... Еге ж так? — пита один у одного.

— Таже так.

— Якби не так, — каже третій, — то пан богослов не казав би.

— Та що ти! — перебив той, — ти не так величаєш; кажи: його богословство.

Мася чуть тільки гамує сміх, а паничі — щоб котрий вусом моргнув, то ніт. А Іван Іоаннович уже набив люльку; уже один і прислужився; вийняв з кишені папірцю шматок, запалив і приніс: — просю, — каже, — покірно, ваше богословство! пихкайте!

Іван Іоаннович хотів щось сказати, та тільки рот роззявив, а той і каже, — та пихкайте-бо, ваше богословство, а то припече і кину.

Іван Іоаннович і став пихкати: пих-пих, і каже: — такого титулу — і все: пих-пих, — нема і в світі, — а все пихкає.

— О? — почав панич, — нема? то як же вас величати, ваше богословство?

— Як буду священником, то ваше благословеніє, або — ваше преподобіє, або — превелебіє; а тепер ще я не маю величанія.

Принесли чай. Став один панич мішати його ложкою і питає: — Ваше богословство! чи пак — ваше пришлое благословенство, а тепер ще ніяк! Ви вчили богословію; чого то, скажіть, сахар скоріш розтає, як його не мішати ложечкою, а як мішати, то не так скоро?

— Ге! — сказав богослов, — ге! хіба це до богословії належить? Ге!

— Бач його! — озавсь той, — а я думав, що до богословії.

Поки тут що діялось, менші сестри, що сиділи десь там у закутку, підосляли наймичку

розпитать хурмана: хто приїхав. Як довідались, що богослов, то так і розігнали курей на сідалі. Вже дівчина, здавалось, і добре за голову стискала, а все-таки чути було «кир-кир». В печі загоготіло; як і паніматка вийшла. З старою Іван повів розмову, як і треба. Все розказував: і скільки кіп його батько вже поставив, і скільки ще буде, і коли обжинків сподіються, і скільки пнів пасіки, і скільки роїв, і все, що треба в хазяйстві, говорив, розказував, як з книжки вичитував. І жартував і все; та тільки з старою, а Мася й Оріся сиділи нишком у тій же кімнаті. Поки ж ще паничі були, то й їм було з ким розмовляти; та ті не довго мешкали: паніматка не любила шляхтичів. І вони це добре знали, то не пройшло й години часу, як утрясли.

Паніматці хоч і до дня просидіти б, прогомоніти з Собальським, та не здужала, то й пішла собі. Як не той став хлопець, оставшись с панянками: зам'явся зараз, закахикався.

— Давно вже я тут був, — каже. — Ще ви ось які були, — показав з-на аршин від землі, — а я, — каже, — качавсь, як гарбуз.

Засміялась Мася, і він засміявся, та й змовкли. Стара гукнула ва Орісю; Оріся й вийшла. Богослов і знов почав:

— Покійний о. Гервасій, пам'ятаю, горіхів давав... Мася мовчала; а він додав: — вам, думаю, жаль за о. Гервасієм?

— Мніе? — озвалась Мася, — nie miała bym, za kirm ubolewać!

— То ж ваш отець!

— Та coś z tego?

— Та й не жаль?

— А nie.

— Як-таки можна, — подумав богослов, — щоб дочці та не жаль було за татом! — І каже: — То може, хоч коли жаль було?

— Nigdy!

Не сказав він нічого на цю штуку, а почав люльку набивати.

Довго так-то мовчали вони, то розпочинали розмову і на двох-трьох словах кінчали, і знов мовчали.

Богослов курился та й курился, аж язик йому затерп; вже й не хотілось, а все курился, аби дурно не сидіти. Далі, завваживши, що Мася й не заікнеться на рідну мову, каже:

— Чи ви смієтесь з мене, чи що, що тоді он як балакали, а тепер ось як? І не пізнати, що не католичка, що панотцева дочка.

— Wyłam głupia, — відказала Мася.

— То це ніби й я дурень, коли так? — заговорив богослов.

— Ja nie mówię, — озвалась Мася, — a rapu wolno myśleć, co się podoba.

Скипів панич, аж побілів, і вийшов та й гука:

— Герасиме!

— Гов! — озвався той.

— Давай коні! — І вернувсь до хати. Масі вже не було; тільки Собальський ступив за поріг, вона й пішла в валькир.

Хто не знає, що кому що, а курці просо? Так і хурман: аби коням добре, то й сидів би і не рунтався. А в Люборацької коням богослова й містечко знайшлося в стані, і паші, і оброку дозволу; то й почав Герасим ворчати щось під ніс собі, як панич сказав коні подавати.

Почула стара його приказ і вийшла знов, хоч слаба була.

— Куди ви проти ночі? — каже. — Та переночували б любенько, побавились, і вже завтра по видному й поїхали б. А тепер чого спіпати?

— Спасибі, — каже, — а ночі тепер видні, і додому недалеко. Поїду.

Не вблагала паніматка навіть закуски підодждати: — поїду та й поїду. Тільки чарку горілки

випив.

— Хай же хоч хурман повечеря!

— Хіба він голоден? і дома повечеря. Спасибі, не турбуйтеся. І поїхав.

— То через тебе, — почала мати Масі вимовляти. — То ти йому щось зробила, згризото ти моя!

— Що ж вам таке до його? а поїхав —хай їде на зламану голову!

— Дочко! чого ти проклинаєш? Що він тобі винен?

— Та хай йому сім чортів і все лихе; чи я ж проклинаю? І чого ви вчепились?

— Чого ти людей розгониш? чому розуму не маєш? — почала мати.

— Коло якого-небудь хапокниша я запобігала б! Ге! бач, чого забагається.

— Ей, дочко! Схаменися! Що тобі такого, що так цензурюєш людських дітей? Хіба ж ти дідичка сама? Хіба твій батько не піп був?

— Та що з того?

— Чого ж ти така думна? чого погорджаєш поповичами? кого ти ждеш, кого сподієшся? чи не з отих голодранців кого, що так звиваються коло тебе?

— Я нікого не жду, але й за поповича не піду: ні стати, ні сісти, ні слова сказати не вміє, а я б пішла!

— Ей дочко! ей дочко! побачиш-побачиш!

— Добре, добре, побачу! ідіть лиш собі, лягайте отам, то мені легше буде.

— Осуда ти моя, нещастя ти моє — не дочка, — сказала мати і вийшла в пекарню дати пораду тим курам, що порізали. Оріся там уже була; і Текля коло неї щось шупорталась.

Зоставшись сама, Мася взяла польську книжку, оклякнула і почала вчитувати польські молитви.

Отак не один богослов з облизнем поїхав. Лучалось і до Орісі, та старий звичай на заваді стояв:

— В мене всі дочки рівні, — відказувала стара, — на вибір їх не маю; коли хочете, беріть старшу.

Та старшої ніхто не хотів, і вона ні за кого не хотіла; та з-за неї й Оріся сиділа. Людські дочки вже діточками батькам своїм кланялись, а сироти сидять та й сидять, ніхто й не крикне.

Ще поки Мася молодша була, то хоч вередлива була, та не осудлива; а як стукнуло вже за двадцять, то ту осудила, ту очернила, ту обговорила. У людей сусіди бувають добрі, добрим чоловіком прислужаться; а тут всі відцурались, всі відстрахались. Мало що терном не вросла колись битая доріженька до о. Гервасія. Один одним духовник о. Антоній їх не цурався і доріженьку протирав. Цей було прийде тугу розважити.

— А що паніматіночко, — каже, — і вам лихо, і в мене не тихо; притопчім же біду кляту черевиками. Бо й я в черевиках же ходю.

— Та що вам за біда? — озветься паніматка, — ви вже далі-далі онучат дружитимете, а в мене ще й діти мої сиріточки на в'язах висять!

— Не тужіть, паніматінко, — якось-то воно буде.

— Коли б мені хоч тих безчасниць притулити, а Антосьо і сам собі дорогу проб'є.

— Над сиротою бог з калитою, приказують люди, — озвався о. Антоній. — Не тужіть!

— Коли б він милосердний хоч нашого вікарного підняв, що лежить недуж; а як вкоротить йому віку, то я тоді зовсім пропаща.

— Не тужіть! моліться, — може дасть бог, що й куца вивезе.

Це тоді вже діялось, як в селі таки добре громада загула. Вікарій був немощний, то мало не за кожною потребою мусіли вдаватись до сусідських попів. А чужий панотець, як чужий пан, як дерне, то аж пальці знати. От і загула громада: що воно таке є? хіба ми не такі люди, як і всі? Хіба в нас

церква негарна, щоб свого панотця не мати? Подавайте супліку до архирея, щоб прислав нам попа хоч якого-такого! Хоч такого, що б під носом йому не світає... Доки ж нам бідувати?

І частувала паніматка, й просила — нічого не по-моглося. Як і благочинник заїхав, став вговоряти.

— Якби ми бачили, — відказали йому, — що хоч яка надія є, то що іншого, а так... доки нам ждати!

— Та може якій сироті бог долю пошле, — каже благочинник.

— Ге! хіба це сироти, як у людей? Ось придивіться, що виробляють — не всі, а старша. Чи мало до них людей траплялось? а коли не хоче за попа, то хай же не заважає, хай з дороги вступається, бо викидаємо.

— То майте бога в серці! згадайте о. Гервасія! Який він добрий був для вас, а ви для його сиріт такі нелюдяні! та його кості здригнуться.

— Ми вже, панотченьку, пошанували пам'ять покійного батюшки. Дивіться сами: п'ять літ терпимо. То доки ж нам не мати голови в селі? Подамо супліку — хай дають нам панотця.

— Пождіть ще з місяць; може дасть бог і сиротам, і вам.

— Ну! ще місяць пождемо, однак тепер роботи надходять; а там — о! бог свідок, що подамо супліку до архирея, таки до самого архирея. А до жнив він, кажуть, і в нас буде?

— Та буде ж.

— От нам і на руку.

Благочинник добре знав, що жениха не знайдеться, бо всі знали Масю, а мав надію, що архирей своєю властю скаже кому женитись, то хто-небудь і втопить свою голову. А справившись там, пішов паніматку вговоряти, щоб не зважала на старшу, а як лучаться люди до меншої, хай з рук не спускає. Тимчасом написали до архирея просьбу, щоб жениха прислав.

Дивне це діло! дівчата просять: пришліть нам жениха; а вдивишся, то нічого дивного нема. Хто топиться, й за бритву вхопиться. А попівнам сто раз лучше втопитись, аніж зостатися дівочити при матері вдовиці; і мати пропаща, і діти зведуться нінащо. Безнадія і розум одійме, і серце, і вийдуть з них не дівчата, а клоччя; не людина, а пшик — без волі, без всього: тільки й знає, що на бога звертати: чи гріх, чи сором — все божа воля. Свою недолю вони дуже добре знають, і не одна безщасниця мати просила й просить жениха для свого дитя, бо їсти нічого; не одна безщасниця-попівна за тим же для себе й своєю персоною з'являлась до архирея, та не одна й буде з'являтися, нім здогадаються, що вони не щенята; нім подивляться й на них людяним оком. Вона плаче, що сором, а архирей каже: «слезно просила» — і посила якого бідолаха, що ні кола, ні двора, — ні роду, ні плоду. Той встрягне, де й покажуть; а там п'є-п'є, аж вухами ллється! Або трапиться який урвиголова, що знущатиметься цілий вік; найбільш посилають тих, кого ніхто не хоче, а сирота мусить, бо то воля владики.

У Люборацької був брат панотець — людина добра і на розум йому не збувало. От він і каже:

— Що ж, сестро! не штука випросити в архирея богослова; та силою колодязь копавши, не пий води з його. Чи не лучче було б ось як далі попитати: я однак -бездітний, жінку маю добру, спасибі їй, то ось як чи не зробити б? Поїду я до Кам'янця та подам у перевод на вашу парафію. Воно все на одно вийде: зараз дадуть бумагу в семінарію, чи «не согласен» хто женитись з такими-то сиротами, бо на їх приход подається такий-то панотець? Якщо судилась доля, то озветься; а як ні, то честь ваша при вас: ніхто не скаже, що докучило дівувати — аж просяться заміж, та не беруть. Ти ж, сестро, знаєш мене: я тобі не стану в кривду. А коли дасть бог жениха послі, то вступлюсь. Так і просьбу подам. Вигода, — каже, — та з цього, що не сяде хто чужий, як не знайдеться охочого.

Подумали-подумали, та й написали прошеніє, і о. Яким поїхав до Кам'янця.

Не день, не два теліжився о. Яким, ніж забриніло перед ним Кам'янецьке кладбище, що стоїть

верстви за півтори перед підварком — Польськими фільварками. Тепер вони, ті фільварки, подібні до людей, а тоді десь-не-десь дімок стояв, а то порожні місця були й заїхати нігде було. То о. Яким потяг прямо в город і остановивсь коло самої вітряної брами; звідсіль почав і діло робити.

А з неділі вже й Петра. Тепер мали жати пани богослови, що сіяли та й сіяли; наступив останній екзамен — і вінець або кінець. Богословія вже не ревля, не скакала, як другим часом, а кожен поважно ступав, як індик, натягаючи волосся, що на підгарлі повідпускали, і як джмелі гули: все баса говорили; хто говорив, а хто й мовчки дибав вздовж і поперек. Були й такі, що по кутках товкли свої «пенни» — тільки й чути: «вур-вур-вур». В других класах (філософії та реториці) кричали, скакали; а тут, як в казані кипіло, тільки крику не було, і чутко було, як чобітьми цокають, та ще й чоботи робились тоді на рипах. Це все женихи, і доходювали свої сюртуки тощо, щоб по жнивах надіти рясу і підрясник. Як входить письменоводитель — попович і семінариста — не бува в класі, а пише в правленіі; зате має хату, харчі і скільки карбованців грішми. В письменоводителі вибирає сам уряд, зважаючи, хто добре пише; і хто в письменоводителі попав, то конче попом буде, хіба сам не схоче. Вони, як ніколи в класі не бувають, то й виходять на попа без всякої науки. В семінаріях вони чепурно зодягаються і народ все обтертий.

Оттакий-то пан письменоводитель прийшов в богословію з папером в руці і дав гасло, щоб мовчали.

— Цс! — засичали, хто завважив; а письменоводитель сказав:

— Панове! хapatня! — І дав папір. Богослови самі добре знали, що з тим папером робити і письменоводитель тільки попрохав, щоб не покапали, та й пішов собі.

Як всюди по школах, так і в духовних, і в самій богословії кожен має своє прізвище; і був там один, що його прозвали Малпою, швидкий та верткий, що й з-під ступіря викрутиться. Ця Малпа схопила той папірець у зуби та брик-брик по класу, і вискочила на стіл.

Круг стола стовпилася вся богословія і почали: — «ну! читай!». Малпа і почала вчитувати, що там-то й там-то, в такім-то повіті, такого-то класа парафія Солодьки, єсть три дівчини: одна Марія, літ двадцять два.

— Шш! — почали слухачі, — заматорівша во днех своїх! — Малпа пішла далі: — друга Орина, вісімнадцять літ.

— Шш-ш! — почали знов.

— Та чого ви шикаєте? ще ж молода! — хтось гукнув з гурту.

— Шш-шш! — розійшлося по класу ще гірше. — А що має? що має? читай! — Малпа: третя... третя, одинадцять літ.

— Шш! — А що мають? — почали. — А Малпа: все хазяйство й грошей в приказі тисяча карбованців.

— Якби всі за одною, можна б руки погріти! Давай лиш папір! — кричать зо всіх боків. А Малпа пішла вихилясом по класі. Піднявсь такий стук, наче сто коней біжить; сміх, нявк, регіт, біготня; бо знайшлись і хорти, й мисливці, й шпанці, й всяка птиця і звірина, а циган зануздав кобилу і ньокає; там ведмідь реве, — всього було.

І таки Малпу спіймали, почали мняти, а вона княвчить. Другі тимчасом взяли той папір від неї і пішли до стола та й почали гукать: хто там близько, хто там близько, ходіть сюди!

Обізвавсь Собальський:

— Я! я близько! Я навіть бував у них.

— А! Мелнику-голубчику! ходи ж сюди!

— Ще й Ситник знає, — озвавсь Собальський.

— Ситнику! Ситнику! — почали кричати, — де Ситник?

— А чого ти, Черногузе, хочеш? — озвавсь той, що Ситником прозивали.

— Чи не маєш підсїтка доброго? продай.

— Преси Струцького! — озвався він. Струцького прозивали Решітником.

— Та ні! — озвався Решітник, — то треба справки навести! ходи сюди!

Так зібрались всі, і почав насамперед Собальський:

— Багатенькі, — каже, — нічого сказать; мати добра, менша Орися тож нічого; а Марія така, що ні слова по-нашому не скаже.

— Ну, валяй її по-боку! — заговорив Кобилка.

— Та вона таки й не піде за нашого брата. Насватувавсь якийсь київський, та вона, кажуть, такою чимерицею попоштувала, що чхатиме, доки не вмре: книшем назвала, розказують люди, а до самого й говорити не хотіла.

— Та ця набік; а Орина?

— Була нічого, а тепер, кажу вам, не знаю, — а Текля ще недоліток.

— На ж тобі, пиши, а ми за тобою, — кажуть Собальському. Собальський взяв папір, крикнув на Німця, щоб дав каламар і думає: «я ж вам тепер віддячу: було не сміятись!» Та й черкнув первий: «согласен без взятія». Це значить, що згоджується взяти парафію без панянки. Черкнув і відступився від стола. Тоді по колії підходили й другі, і кожен розписувавсь, та жоден не написав: «согласен со взятием», а всі — або «согласен без взятія», або просто «не согласен».

Покивав о. Яким головою, прочитавши цю штуку, і став платити в консисторії то столоначальнику, то писарю, то регістраторові — і мало кому не давав, щоб скорій діло робили. Платив-платив та ще й обіцяв у «попівську діру» повести кого-не-кого.

Посеред города стоять в Кам'янці доми — один до другого поприлипали; улица між ними йде навхрест. В цім місці танднта (товкучка): тютюн продається і горілочка з закускою. Як дивитись збоку, то панотці так і чмигають сюди з дикастерськими, як зайці в горох. Отож і прозвали цей куток «попівською дірою». Звідсіль жодна блоха консисторська в своїм умі не виходила. Сюди-то обіцяв о. Яким кого-не-кого повести на «консоляцію», себто попросту на могорич. То сьак, то так і дійшов кіпця; взяв указ на руки і закурив з Кам'янця вже парафіяльним попом в Солодьки.